

ОЧИСТИМО МОВОЮ ДУШУ

Анатолій Загнітко

У стривоженому та зболеному суспільстві важко писати про мову. Бо й справді – лється людська кров, гинуть краці з кращих, відстоюючи цілісність і соборність Держави. І водночас... Необхідно писати тому, що щохвилинно, щогодинно, щоденно треба очищати свою душу мовою, споріднюючись зі своїм народом, із державою... Не тільки очищати мовою душу, а й гартувати її, бо ніщо так легко не дається, як усвідомлення багатства слова. Водночас ніщо так важко не усвідомлюване, як неповторність слова, бо воно заторкує всю глибину людської душі. Цілком резонно розмірковує Павло Мовчан: “Що таке Слово? – запитуєш себе. І чіткої відповіді дати не можеш. Це все, і водночас ніщо... Звук... Ефемерність, привид... Але ж і реальність. Слово зробило людину Людиною. ... акт поіменування світу був актом космічним, світотворчим, і він був рівнозначний актові світобудування. І це стало особливо зрозумілим у наш світоперебудовчий час, коли людина стала «геологічною силою» (В. Вернадський), коли біосфера перейшла у новий еволюційний стан – ноосферу. Й усе це – завдяки Слову, через Слово, адже думка втілюється передусім у Слові” (Мова – явище космічне // Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/tribuna/univers.htm>). Слово творить людину, формує її духовно-естетичне поле, вивершує її силу, енергетику. Завдяки слову людина стає міцною, слово розширює світоглядні горизонти особистості. Водночас Слово нищить, руйнує, провокує агресію, коли ним не очищують душу, а зневажають людське єство, коли нав'язують через словесні поля чужі, не властиві особистості цінності. Тоді виникає агресія... Таким словом не очищують душу – деформують і руйнують її, знищують активно-творче поле людської особистості.

За загальнолюдським принципом співжиття мови мають взаємодоповнювати одна одну, вияскравлюючи багатства кожної, їхні неповторні словесні ресурси. Мова жодного з народів не має права нищити іншу... Так має бути, але... Перебіг останніх подій засвідчує інше: в окремих районах Донецької та Луганської областей з особливим порядком самоврядування українське слово не просто переслідуване, його нищать усіма адміністративними заходами. Якщо ж не вистачає адміністративного ресурсу, на допомогу приходять танки, артилерійські установки, та й “Градами” можна “потішити” цих українськомовних, адже вони не належать до російськомовних, про яких так дбає наш “добрий сусіда”, – елітні десантники їх пошановують, підтримують та оберігають. Адже без їхнього мовлення зникнуть будь-які підстави їх захищати. Чи всі вони – такі російськомовні – потребують подібного захисту? А хто їх питає, та й чи загалом цікавитиметься їхньою думкою?.. Хіба що під пильним оком “зелених чоловічків” зроблять щось на кшталт опитування. Безперечно, існує певна частка таких, хто мріє про золотий для себе час із його убезпеченням траками танків, гарматними залпами... Та все-таки

більшість населення, навіть у страшному сні, не думала про такий “захист”... Напевне, у своїх душах допустили неправдивість слова, зрадили духу доброти української мови, завдяки якій на мапі України потужно розвиваються і державна мова та й усі мови національних меншин. Протилежне легко спостерігати в сучасному тимчасово окупованому Криму, де кримськотатарська вилучена з усіх сфер офіційного вжитку, та й українську “добивають”, щоб, не дай Боже, не почала очищати душі людські, кликати до єдності, цілісності та соборності Української Держави... Будь-які міркування вимагають опертя тими чи тими фактами.

Кілька ословеснених ескізів... Перший – простий і досить прозорий. Зустріч автора рядків із деканом одного з факультетів авторитетного київського вишу. Про розмову було домовлено заздалегідь, тому вона не була несподіваною ні для автора рядків, ані для декана-філолога. Від самого початку... Власне, початку й не було, бо зустріли мене з колегою з такою агресією, якої я у своєму житті ніколи не відчував, пройшовши і службу в армії, і випробування різними життєвими колізіями. Спілкування було українськомовним, але з відсутністю будь-яких етикетних правил спілкування. Відчутним було несприйняття оцих донецьких відвідувачів... Напевне, легко було б сказати, зайд, хоча таким ніколи не був, та і йшов із найкращими намірами. А у повітрі витало не озвучене: як вони посміли переступити поріг, прийти сюди? Та мало цього... Вони намагаються щось пропонувати...

Не вкладалося в голову, не сприймалося серцем... Десь у глибині розумів – прийшли з того краю, який сприймається часто негативно, а дехто вважає навіть за потрібне відгородитися непроникною стіною, не бачити всіх вихідців із тих районів. Звичайно, питання вимагає глибинного розгляду, але це окрема розмова. Суть зовсім в іншому: чи має право керівник сповідувати таке несприйняття будь-кого з Донеччини? Питання риторичне. Відповідь на нього кожний виформовує власну за відповідним сумлінням душі...

Постає низка актуальних для усієї держави викликів: а як тоді бути з тими, хто усім, чим міг, боронив усе державне на просторах Донеччини, Луганщини, Криму? Їх також відкинути? Забути? Не знати?

Ось одна з розповідей. Даруйте, без імен, бо небезпечно. “Ми з чоловіком змушені були тікати з Донецька після обшуку ДНР (правильніше, РПА (Російської православної армії – А.З.), арешту чоловіка, його побиття, наступним викупом та ін. За доносом сусідів... Основними доказами проти усієї сім’ї були знайдені в будинку три українські прапори, вишиванка молодшого сича, українська публіцистика в мене у великій кількості, навіть бейджі з українських конференцій, спортивні призи дітей на українських стрічках, військовий однострій сина із військової кафедри тощо. Навіть роздруковка думи про Хмельницького – ще зі школи в сина у столі... Особливо показовим було, коли знайшли в книжковій шафі «бронебійну публіцистику» – набір, що Лариса Івшина подарувала... Це був фурор – усе віднесли до розряду «підпільної літератури», і жодних пояснень не сприймали. Так що вона таки бронебійна, навіть для людей, які її не читали.

А ми, навіть якби нас попередили, навряд чи знали, що сховати. Це все було на видноті, все само собою – звичайні речі. Для нас, але не для них... І ще зі «смішного»

– один із них, 36-річний, із яких він 19 років відсидів, із докором сказав мені щось на кшталт: як ти докотилася до такого життя? У тебе диплом учителя російської мови та літератури, а ти в це болото (тут нецензурне слово) полізла (в сенсі українських книг і бейджів). Намагався навчити сенсу життя...”

І ще ескіз... Один колега говорить по телефону: “Я тут, на Львівщині, уже третій місяць. Здається, скрізь ідилія. Навіть не віриться, що там, звідки ми втекли, таке пекло. Не знаю, як повертатися. Адже без української мови не уявляю свого життя”.

Або ж... Автобусна зупинка між двома блокпостами бойовиків. Поодинокі мешканці очікують автобус. Обмінюються свіжими новинами: де стріляли, де воду можна роздобути (хоча б технічну!), як готівкою розжитися... До трьох співрозмовниць підходить четверта наймення Ірина, яку за стилістикою привітання, поважають і цінують її думку. Справді, відчутно її обізнаність, уміння характеризувати людей, підтримувати їх. Вона не боїться допомагати... Раптом одна зі співрозмовниць якось аж надривно просить: “Ірино, ти поменше по-українськи... Не дай Боже, як почують, відразу загримиш у підземелля”. На що Ірина відверто відповідає: “Та я ж бандерівка, я ж із Житомирщини. Мене ще на самих початках праці на заводі й деякі сусіди тільки так і називали. На що я завжди відповідала: якщо в душі порожньо, а в роті чорно, душа ж підла, тоді й обзивають іншого. На краще ж не вистачає сил. Прізвиська такі дають не від сили, а від слабкості”. Видно було, що жінки й справді переживали за Ірину, бо попросили в автобусі та на блокпосту взагалі не вступати в розмову з чужинськими бойовиками.

І ще... Та сама зупинка, днем пізніше. Підходить чоловік, починає невимушене спілкування, причиною якого стала репліка автора рядків про якийсь дивний звук, чимось подібний на віддалений перегук куль. На що той зауважив: то звук дятла, яких зараз розвелось багато. Замовкають тільки за активної канонади. Слово за слово... Мені навіть видалося, що він про-український симпатик – аж захотілося відвертої розмови. Та раптом незнайомиць знову заговорив: “Вчора біля нас двійко українських гвардійців розвідку робили, то я відразу повідомив на блокпост. Тихцем прибув патруль бойовиків і знищив їх. Якби ж усі так, а то сидять... та ще й базикають із симпатією про них гвардійців”. Якось так зле стало на душі... Це ж могли бути твої сини... Звідкіля така мстива хіости вість?

А як бути з тими, хто не змінює своє проживання, щоб бути тут і бачити щоденно, що відбувається? Відчувати щоразу спиною погляди недобррозичливців, тих, хто справді зоологічно не сприймає українського.

Сьогодні дуже легко порівняти вплив українських і російських телеканалів на пересічного глядача. Після трьох днів перегляду російських телеканалів, а інших немає на підневільних бойовикам територій, настає враження суцільного роздратування, з’ява незрозумілої агресивності. Це – наслідок сприйняття сучасної агресивно-наступальної, наказово-спонукальної функції усіх російських телеканалів і підручних їм місцевих телеканалів, де панує тільки однобічний погляд на явища, неприйняття чужого, в усьому звинувачування, за їхньою термінологією, тільки *українських окупантів*. І це паралельно з постійним залякуванням усіх тих, хто хоча б із невеликою симпатією ставиться до українського.

На протипагу українським телеканалам із домінуванням на них розмірковувально-аналітичної та оцінно-кваліфікаційної функцій із можливими допусками навіть сумнівів глядачів російський телевізійний простір у більшості свого продукту не дозволяє жодних сумнівів чи інших поглядів – все однозначно, можливий тільки один погляд та єдина оцінка, носіями якого виступають пропагандисти з блакитних екранів. Як тут не погодитися з тим, що такою необхідною постає присутність у радійному просторі загальнодержавного радіо на тих чи тих РМ-частотах, які легко можна було б використовувати на загальноукраїнському мас-медійному просторі, слухати улюблені передачі в будь-якому куточку України навіть у бездротовому режимі.

Звичайно, можна говорити, що інформаційно Україна виграє, але виграє тільки на тих теренах, де можна роздобути теле- та радіоінформацію, прочитати друковане слово. Україна інформаційно не програла й на окупованих територіях, це можна віднести тільки до патріотично налаштованих осіб, які інтуїтивно не сприймають, а відторгають брехню. Питання в тому, який відсоток становить кількість таких осіб. Більшість населення легко піддається інформаційному впливові.

Існує низка викликів до українського інформаційного простору. За досить розгалуженої підготовки працівників ЗМІ чи не в абсолютній більшості вищих навчальних закладів України різних форм власності легко відчуті домінування на більшості телевізійних і радійних каналів продукту не власного виробництва, не кажучи уже про його державно-патріотичне спрямування. В українському мас-медійному просторі сьогодні переважає і кількісно, і жанрово, і сюжетно російськомовний продукт, вироблений, на превеликий жаль, здебільшого не в Україні, а відтак і місти її, у своїй основі глибокий психологічний вплив на свого споживача. На цей ґрунт легко лягає будь-яка провокативна пропаганда. На землях, окупованих бойовиками, усну пропаганду майже неможливо вести, тому що в будь-яку хвилину такого пропагандиста заарештують... Про його подальшу долю можна тільки здогадуватися...

До мас-медійних проблем треба додати також інтернетівський простір, що дедалі більшою мірою піддається різного ґатунку атакам. Якщо така проблема стала актуальною для інших країн, то що вже говорити про рідні комп'ютерно-інформаційні ресурси. Так, фінський професор університету А алто Ярно Лимнеляк фахівець у сфері кібербезпеки наголошує, що Росія та низка інших країн ведуть проти Фінляндії гібридну кібер-війну, метою якої постає опрацювання громадської думки. Такий вплив здійснювано за допомогою активних ньюсмейкерів, відомих користувачів соцмереж, інтернет-тролів тощо. “Останніми роками Російська Федерація дедалі професійніше опрацює громадську думку всередині країни і за кордоном. ...Інформаційна війна в інтернеті виступає невід’ємною частиною російської військової доктрини” (<http://ukranews.com/ru/news/world/2014/09/14/136181>; Eigendorf Jörg? Gnauk Gerhard. Anatomie des russischen Infokriegs in Netzwerken // DieWelt. - 2014. – 14 Sept.).

Дивлюся на 5 російському (виробник Російська Федерація) телеканалі новини з Донецька – і нічого не можу зрозуміти: те, що було правдою, стало неправдою. І це подають із такою агресивною силою переконання, що годі не вірити. Та найстрашніше

в цьому те, що значна частина (саме значна частина) легко вірить цьому, подаючи у своїх розмовах як найпоказовіший аргумент: “Зачекайте... Про це навіть на телевізії розповідали... Показували відповідні факти”. Чи не тут повторити услід за відомим мудрим висловом: щось тут від лукавого... Та не щось, а все. Здавалось би, й дивуватися нічому, адже весь телепростір заповнений рутинною брехнею, що пливе на голови. І немає очищення душі, бо слова неправдиві нищать найсвятіше в людській душі – віру в незнищенність добра і справедливості. А яке ж може бути очищення мовою, якщо основною та визначальною тезою приходу так званого ректора Донецького національного університету (напевно, за новим законом він мав би називатися Донецький особливий університет відповідно до Закону України “Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей” (номер 5081 від 16.09.2014) Сергія Баришнікова постає упровадження стандартів вищої освіти Російської Федерації, викладання тільки російською мовою та переведення спеціальності “українська мова та література” у статус вторинної. Водночас вимога зняти ім’я Василя Стуса з навчальної аудиторії 334 першого навчального корпусу та неприпустимість наявності барельєфа поета – випускника філологічного факультету Донецького університету з рядками вірша “Як добре те, що смерті не боюсь я...” з фасаду цього ж корпусу. Та й взагалі, твердить так званий ректор, неприпустимою є кількісна перевага студентів української філології, адже основним напрямом діяльності нової адміністрації виступає теза “Щонайближче до Москви”. За словами Сергія Баришнікова, звільненого 2013 року з Донецького національного університету за професійну непридатність, мовно-духовний простір університету повинен бути наповнений російськістю. Ще свого часу в період викладання у студентській аудиторії майбутніх політологів він протягом більшої кількості навчального часу переконував слухачів у неминучості руйнації Української Держави. Власне, це чи не найбільша біда вищої освіти в Україні – збереження в більшості своїй викладачів за суверенності Держави, які несли в студентські аудиторії не державницький дух, не патріотичні ідеї, а знафталізований радянізований вимір минулого. Замість сповідування високих академічних істин і виголошення авторитетних ідей, зорієнтованих у майбутнє, та напрацювання новітніх освітніх технологій, вони наповнювали важкою підвальною затхлістю університетський простір.

Показовим є й епізод, що мав місце на одному з факультетів під час зустрічі з викладацьким складом новоспеченого ректора, коли було кинуте фразу-репліку на адресу всіх українськомовних професорів і доцентів: “*Ми терпіли цілих 23 роки, а тепер – ви відчуйте усе це*”. Про яке терпіння можна говорити, якщо на засіданнях вчених рад факультетів та університету, зазвичай, як застосовували російську мову в радянські часи, так і надалі активно використовують. Можливо, в цьому одна з найбільших помилок державно-мовного будівництва – відсутність послідовного використання державної мови в усіх сферах адміністративно-управлінського, освітньо-наукового та іншого життя, пошук тих чи тих компромісів. Та й перші кроки новопосталого “ректора” засвідчують глибоку ненависть до усього українського – силовими методами вилучити все, що нагадувало б Українську Державу. А українська мова – то найбільша шкода, то найвища пересторога...

Справді, у цій ситуації українськомовні, та й загалом – симпатичні Української Державності – в цих районах стали не просто заручниками, а даруйте за слово, смертниками. Тут не просто треба гартувати мовою душу, а бути готовим до найбільшніх вимірів – зачищення усього українського.

Ненавистю та неприйняттям іншого, того, що не сповідувано власною ідеологією, пронизані всі телеканали, увесь ралійний простір новітніх недоутворень (за новою термінологією, районів з особливим порядком місцевого самоврядування). Подібне інформаційне наповнення гарантує максимальне зомбування населення, яке часто після постійного сприйняття таких інформаційних потоків поза будь-якою їхньою альтернативністю починає мислити нав'язаними стереотипами, асоціюючителикартинки з реальністю не лише візуально, а й словесно. Таким чином ословеснені награні спеціально телесюжети стають надбанням масової свідомості. Після цього на них намагаються посилатися в аргументуванні агресивності всього українського, а жупел бандерівщини (у новітній термінології – необандерівщини) починає активно діяти як спосіб залякування. На превеликий жаль, це стосується не тільки мешканців окупованих районів, а й має місце у свідомості громадян інших українських земель.

Ще один ескіз... Випадково вступив у розмову зі своїм колегою, який родом із Тернопілля, але працює в Києві. Слово по слову – і впливла тема, що, вочевидь, була в ньому, але відразу він не міг розпитати. Події в окремих районах Донеччини... Намагався розповісти, маючи на оці максимум об'єктивності. Відразу відчув якусь внутрішню напругу, що висвітлилася у словах: *“Та це ж стріляють українські військові... Ви ж подивіться російські телеканали...”*. У мене слова зависли у повітрі, нічого не міг сказати. Так було несподівано – слухаючи мене, зовсім мене не чути. Це був рівень підсвідомості, з якого годі було щось викорчувати, бо туди вкладалося та виладнувалося не один день. Щось усе-таки спробував заперечити, аргументуючи не фактами з телевізії чи преси, радіо чи журналів. І знову: *“Та це ж принесли нам заокеанські наставники...”*. Відчував, що мені довіряють і намагаються сказати те, що іншому б ніяк навіть не озвучили. Розмовляли українською, але якась “змертвіло бліда” вона була в мого колеги: він не очищав цією мовою, її словами душу, а користувався тільки як знаряддям спілкування. І пригадалися промовисті слова: *“Я маю... Я повинен... Я мушу... / Щодня мовою вмивати душу... / Я маю-повинен-мушу...”* (Іван Вихованець). Чого варта людина, яка не прагне розпізнати глибину слова, відчутти правду не тільки свою, а й іншого.

Наявна інформаційна війна в окупованих районах виявила системні слабкості в інформаційній системі, які так майстерно використовує сучасна пропагандистська машина Росії (за Пітером Померанцевим, журналістом Радіо Свобода). Безперечно, заявлені системні слабкості треба проаналізувати і взяти до уваги у побудові власного інформаційного простору, його мобільності та зорієнтованості на всі верстви суспільства. Навіть миттєвий погляд на структуру інформаційного простору дозволяє говорити про умонтування низки елементів нейролінгвістичного програмування в роботу телеканалів і радіочастот.

Жахіття війни... Перемир'я... Коли гинуть справжні патріоти... Перемир'я... За якого залишилися незахищеними тисячі проукраїнських громадян. Сьогодні важко навіть прогнозувати, якою буде їхня доля, адже все залежить від настрою озброєних до зубів носіїв принципово іншої ідеології. Ходити й щомиті оглядатися, аби щось не проходило українське, не виявити власну державницьку позицію... Що може бути страшнішим, аніж жити у своїй рідній Державі й бути повністю ізольованим від усіх можливостей активного зв'язку з нею, не мати права спілкуватися рідною мовою, повноцінно відстоювати власну громадянську позицію.

Мова у своїй неповторній Галактиці звучання наповнює кожного з нас і вивищує людську особистість. Вона не терпить фальшування нею, бо має щонайміцніший зв'язок з душею, відлунує в ній. Відстоювання мови – це утвердження себе як особистості, утвердження свого статусу в людському суспільстві. Поза цими сакраментальними речами людина як особистість не може існувати, не може творити добро, не може бути повноцінно почутою іншими.

“Слово Просвіти”, 9–15 жовтня 2014 р.